

kin sosiolingvistiikkaa kevyestä otteesta yhteiskunnallisessa erittelyssä. Vastaavasti hän kritisoi yhteiskunnallista tapahtumista analysoivan Foucault'n diskurssianalyysia siitä, että se ei ole tarkkaa tekstianalyysia. Fairclough hyödyntää silti Foucault'n vallan teknologioiden analyysia sosiolingvistiikassaan. Luvussa kolme hän paikantaa Gramscista vaikutteita saaneiden ideologian ja hegemonian analyyseista ideoita diskursiivisten yhteyksien jäsentämiseksi. Luvuissa 4–6 esitetään analyyssivälineitä, joiden avulla voidaan tutkia miten diskursiiviset tapahtumat konstruoivat sosiaalisia suhteita, identiteetteja ja realiteetteja. Uusissa diskursiivisissa teknologioissa tuotettavat yhteiskunnalliset muutokset saavat oman lukunsa. Teos päättyy lyhyeen yhteenvetoon »Doing discourse analysis».

Fairclough tiivistää kirjojensa lähtökohdat kirjainlyhenteeseen. Uudemmassa teoksessa TODA tarkoittaa »textually oriented discourse analysis». Edellisen teoksen kirjainlyhenne CLS »critical language studies» ei ole kuitenkaan ajattelutapana jäänyt pois. TODA on CLS:ää. Kriittinen kielenkäytön tutkimus erottuu omaksi suuntaukseksi nimenomaan sosiolingvistiikan sisällä. Esimerkkinä CLS:stä hän mainitsee Kressin ja Hodgen »Social Semiotics» (1988) sekä heidän Fowlerin ja Trewin kanssa kirjoittaman teoksen »Language and Control» (1979). Hallidayn teokset aloittivat tutkimusotteen, joissa kieltä tutkitaan yhteiskunnallisten hallintasuhteiden osana painottaen kielen ja toiminnan monitasoisia yhteyksiä. Tässä mielessä CLS on myös yhteiskuntakriittistä.

TODA on kaksisuuntainen tutkimusote. Toisaalta diskursiivisten tapahtumien erittely tarjoaa pohjan tekstien tarkemmalle tutkimukselle ja toisaalta tekstianalyysi, teksti- ja sosiolingvistiikan välinein, tarjoaa perusteita mieltää millaisesta yhteiskunnallisesta tapahtumisesta kielenkäytössä voi olla kyse. Diskurssilla Fairclough tarkoittaa kielenkäyttöä, ei ainoastaan keskustelua, vaan interaktiota kielen kera, vaikka se olisi tekstivälitteistäkin. Diskurssien käyttäminen, tuottaminen ja tulkinta ovat myös yhteiskunnallista tapahtumista tai toimintaa. Tämän toteaminen ei vain yleisesti suuntaa tekstien tutkimusta, vaan on myös mahdollista arvioida millaiset tekstianalyysin välineet käyvät minkin tapahtumisen analyysiin. Tekstiä puolestaan ovat kaikki tekstimuotoiset dokumentit, mukaan luettuna puheesta kirjoitetut. Teksti on paitsi tekstiä myös, diskursiivisen ja sosiaalisen käytännön arena.

Sosiolingvistiisiin tarkasteluihin verrattuna Fairclough tuo tavanomaista monipuolisemmin yhteiskuntatieteellistä keskustelua varsinaiseen analyysiin. Esimerkiksi Hallidayn »Language as Social Semiotic» nojautuu (yhteen) sosiaaliseen yksikköön selittäessään käytetyn kielen ominaisuuksia. Tämä selitys rakentuu yhteiskunnasta (tilanteesta) käsin kielen ominaisuuksiin. Fairclough puolestaan tarkastelee yhteyksiä kaksisuuntaisina. Perustana on käsitys kielen funktioista: kieli ei vain ilmaise asioita vaan myös konstituoi niitä. Ilmaisun tuottavan subjektin identiteettiä ei tarvitse ennalta postuloida esimerkiksi kiinteäksi ryhmäksi, jossa kieli tuotetaan yhtenäisellä

Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge, 250 s.

Lingvistikko Norman Fairclough on viime vuosina kirjoittanut kriittisestä kielitieteestä sekä ideologioista ja vallasta kielessä. Hänen aiemman teoksensa nimi »Language and Power» (1989) viittaa yleisesti kielen ja vallan suhteisiin. »Discourse and Social Change» viittaa puolestaan 'diskursiivisesti tuotettavan tapahtumisen' erittelyyn. Fairclough koettelee kielenkäytön tutkimusotteita yhteiskunnallisen (Fairclough'n konseptiossa käsite sisältää myös poliittisen) muutoksen analyyssissä. Esimerkkejä on runsaasti tarjolla. Arvioin teoksen yhteyksiä yhteiskuntatieteelliseen ja sosiolingvistiseen tutkimukseen.

Johdannossa Fairclough toteaa tieteenalojen rajojen avautuvan yhteiskuntatieteiden kielellisen käänteen jälkeen uudella tavalla: kieli nähdään yhteiskunnallisen ilmiön konstituivaksi osaksi. Luvussa yksi hän kritisoi-

tavalla. Hallidayn lisäksi myös Labovin sosiolingvistiikka rajautuu tällaisiin tapauksiin. Kriittisen lingvistiikan myöhempiä kirjoituksia seuraten Fairclough jäsentää kielen konstituovan funktion kolmeksi: identiteettein, realiteettien ja suhteiden konstituoinnin funktioiksi. Ryhmitelmät muodostuvat kielessä, eikä niitä voida täsmälleen ennalta rajata yksiselitteisesti sosiaalisten tai poliittisten tekijöiden perusteella. Myös rekisterin (merkitysten valinnan konteksti) käsite vapautuu tällöin kielen solmijan paikalta, jolloin voidaan erottaa useita rekistereitä, joita sekoittamalla tuotetaan uusia 'asioita'.

Yhtenä CLS:n kriittisyyden lähteistä teoksessa »Language and Power» (1989) on marxilainen analyysi. Hallintasuhteiden fragmentoituneisuus on siinäkin esillä kielenkäyttöön nivoutuneiden tekijöiden perusteella. Tämä piirre korostuu uudemmassa teoksessa. Fairclough käyttää Laclau ja Mouffin artikuloitumismistää oletta- matta ennakoita artikuloitumiskiistan osapuolia. Hegemonia-käsite inspiroi siis edelleen tutkimaan kiistoja, jotka operationalisoidaan artikuloitumisen sekä re- ja disartikuloitumisen analyyseiksi, tapahtumisen taso on siirretty diskurssiin ja kiistoja sekä toimijoita analysoidaan siinä määrittävinä. Diskurssin hegemonisella asemalla Fairclough tarkoittaa diskurssin ulottumista toisiin diskurssihin ja instituutioihin (s. 94). Tutkittavaksi asetuvat intertekstuaaliset (tekstin viitteet) ja interdiskursiiviset (yhteydet diskurssityyppien välillä) linkittäjät teksteissä, näitä eritellään luvuissa 3 ja 4.

Toinen yhteiskunta-analyysin suunta, johon Fairclough nojaa on Foucault. Teksteihin orientoitumista painotta- malla hän kuitenkin erkanee Foucault'n tavasta tutkia diskurssija. Foucault ei analysoi tekstien ominaisuuksia teksteinä, vaan esittää miten vallan teknologiat toimivat teksteissä. Hän käyttää tekstikorpuista arkeologin tai genealogin otteella. Sosiolingvistiikka erittelee kielen ominaisuuksia ja niistä edetään tulkintaan esimerkiksi toimijaidentiteeteistä. Konstitutiivisen problematiikassa on tietenkin paljon yhteistä Foucault'n kirjoitusten kanssa, mutta konstituotumisen lähteet Fairclough esittää monisärmäisemmin.

Hän kirjoittaa TODAn perspektiivissä mikroanalyysia kielen ja vallan tuottamisesta, vaikkakin johdatusmainen teoksen ongelmiin kuuluu, että keskittyminen esimerkeihin jättää analyysin puolinaiseksi. Fairclough kehitelee välineitä analysoida vallan teknologioita. Nopeasti muuttuvina diskursiivisina tekniikkoina hän mainitsee Foucault'ita tutkimuksen tai tiedustelun ja tunnustamisen (»examination», »confession»). Teoksen otsikko viit- taakin diskurssissa tuotettaviin ja tapahtuviin yhteiskun- nallisiin muutoksiin.

Esimerkiksi diskursiivisesti tuotettavasta muutokses- ta käy tuottamiskielen (»commodification») tuonti yli- opistojen toimintaan. Yliopistojen uudet markkinointime- netelmät merkitsevät paitsi instituutioiden ympäröimistä simuloivilla teknologioilla, jotka ohjaavat toimijoita tuonne ja tänne riippumatta toiminnan sisällöstä ja tavoiteista, myös sitä, että yliopisto-instituutiot alkavat elää tässä kielessä. Uudet teknologiat synnyttävät uudenlai-

sen instituution nimeltä yliopisto. Hän erittelee yliopis- tomainnon toimijaidentiteettejä, asiakaskuvia teksteis- sä, taitokieltä. Yksilöt omaavat taitoja (»skills») ja käy- vät täydentämässä näitä, ja niistä puhutaan ikään kuin ne olisivat kontekstista toiseen siirreltäviä. Siksi niitä kan- nattaa ostaa (s. 209). »You Will Need» ilmaisee toimin- nan modaliteetin (vrt. »We Need You» värväysmainok- sissa).

Diskurssianalyysi vaikuttaa monelta osin vastaavalta toimijaidentiteettien ja toiminnalle asetettavien implisiit- tisten oletusten analyysilta kuin esimerkiksi Murray Edelmanin teoksessa »Language and Politics». Tekstiin orientoituminen tosin tuo muita analyysivälineitä mu- kaan. Fairclough erittelee systemaattisesti tekstin omi- naisuuksia, joita voisi käyttää yhteiskuntatieteissä, kun taas Edelmanin systematiikan pohjana on miten kieli 'toi- mii' politiikassa.

Politiikan tutkijalle on, verrattuna moneen diskurssiana- lyysin välineistön esittelyyn, eduksi, että face-to-face-ti- lanteiden arviointi kytketään laajempaan kontekstiin. Toisaalta ongelma kontekstin valinnasta voidaan myös kääntää tekstikeskeiseksi esimerkiksi mieltämällä, että teksti tuotetaan kontekstiksi toisille teoille, kuten laitok- sen toimintasuunnitelma. Voidaan kysyä esimerkiksi »millainen subjekti (identiteetti) voi käyttää ja mitä sii- tä, milloin ja miten?» Puheenvuorojen sääntelyä tai vaiht- tamista ei tarkastella vain tapahtumana keskustelussa, vaan myös poliittisena tapahtumisena, keskustelun sub- jektien ja heidän välisten suhteiden konstituointina: esi- merkiksi kuka on tutkija tuossa yksikössä?

Muotoilemalla lähtökohdakseen 'tekstuaalisesti orien- toituvan diskurssianalyysin' Fairclough erottautuu muista sosiolingvistikoista, kieltämättä silti keskeisiä juuriaan. Erona on kaksisuuntaisuus diskurssin ja yhteiskunnan analyysien välillä ja diskurssin eli kielen käytön valit- seminen tärkeämmäksi kuin kieli (*langue*). Tekstit ovat tarkasteltavina diskurssin osasina eivätkä niinkään kie- len osina. Se on lingvististä (kieleen kiinnittyneiden kie- lenkäytön muotojen) pragmatiikkaa, ja hieman vastaa- vasti kuin Quentin Skinnerin Austin sovituksessa, teks- tiä analysoidessa tutkitaan millaiseen kontekstiin toimin- ta on sijoittunut.

»Discourse and Social Change» on suunniteltu ja kir- joitettu ajatellen yhteiskuntatieteilijää, eli siihen voi tut- tustua tietämättä sosiolingvistiikasta mitään. Esimerkkejä on runsaasti ja myös selkeä jäsentely puoltaa teoksen käyttöä vaikkapa oppikirjana. Diskurssija analyysoiville teos käy työkaluksi, mutta se on enemmän kuin pelkkä lingvistinen varasto (vrt. esim. Brown ja Yulen »Discour- se analysis»). Se problematisoi sekä yhteiskuntatietee- listä että sosiolingvististä otetta diskursiiviseen tapahtu- miseen.

ISMO POHJANTAMMI